

УДК 347.511

<http://doi.org/10.5281/zenodo.1317446>

orcid.org/0000-0001-5259-4590

© Задихайло О.А., 2018

О.А. Задихайло

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті аналізується поняття фінансово-правової відповідальності, її сутність як інституту фінансового права, співвідношення фінансово-правової відповідальності з іншими видами юридичної відповідальності, зокрема з адміністративною.

Запропоновано конкретні напрямки вдосконалення законодавства. Автор вказує на необхідність розробки єдиного законодавчого акту, який би визначав основні категорії і загальні принципи фінансово-правової відповідальності

Ключові слова: фінансово-правова відповідальність, фінансове право, юридична відповідальність.

Аннотация. В статье анализируется понятие финансово-правовой ответственности, ее сущность как института финансового права, соотношение финансово-правовой ответственности с другими видами юридической ответственности, в частности с административной.

Предложены конкретные направления совершенствования законодательства. Автор указывает на необходимость разработки единого законодательного акта, который бы определял основные категории и общие принципы финансово-правовой ответственности.

Ключевые слова: финансово-правовая ответственность, финансовое право, юридическая ответственность.

Abstract. The article analyzes the concept of financially legal responsibility, its essence as an institution of financial law, the ratio of financial responsibility to other types of legal responsibility, in particular, with the administrative one.

The concrete directions of perfection of financially legal responsibility legislation are offered. The author points out the necessity in the development of the united legal act which would define basic categories and general principles of financially legal responsibility.

Keywords: financial and legal responsibility, financial law, legal responsibility

Однією з важливих умов забезпечення законності і дисципліни в будь-якій державі є існування відповідальності. Вона відіграє особливу роль у політичному, економічному, соціальному житті держави, суспільства.

Питання юридичної відповідальності завжди були предметом наукових досліджень, хоча й досі єдиної загальноприйнятої точки зору щодо визначення цієї правової категорії, переліку видів юридичної відповідальності не вироблено. Одним із дискусійних питань на сьогодні залишається питання визнання фінансово-правової відповідальності самостійним видом юридичної відповідальності, що пояснюється певною новизною цього правового інституту.

Як самостійний вид відповідальності фінансово-правова аналізувалася у роботах таких представників означеної науки, як Л.К. Воронова, М.В. Карасьова, М.П. Кучерявенко, О.П. Орлюк, Л.А. Савченко, Т.В. Сараскіна, О.Г. Свечнікова, І.А. Сікорської, Л.В. Тернова та інших. Однак єдиної думки щодо місця фінансово-правової відповідальності в системі юридичної відповідальності вчені так і не дійшли. Так, одна група вчених визначає фінансово-правову відповідальність як самостійний вид юридичної відповідальності, яка має свої особливості, виділяючи податкову і бюджетну відповідальності як її підвиди [1; 2, с. 4; 3, с. 748; 4]; друга – повністю заперечує існування цього виду відповідальності і визнає її окремим випадком адміністративної відповідальності [5; 6, с. 62; 7]; на думку Л.Л. Арзуманової, самостійними видами юридичної відповідальності виступають податкова та бюджетна відповідальність [8]. З урахуванням вищезазначеного тема наукової статті виявляється, безумовно, актуальною.

Метою даної статті є дослідження поняття та сутності фінансово-правової відповідальності, її співвідношення з іншими видами відповідальності, а також визначення проблем і перспектив розвитку вітчизняного законодавства у цій сфері.

Об'єктивні причини виділення фінансово-правової відповідальності аналогічні причинам виокремлення фінансового права в окрему галузь права. Фінансове право має свій предмет правового регулювання та обумовлений ним метод правового регулювання, тому фінансове право являє собою самостійну галузь права. Однак цей висновок у теорії права й досі залишається спірним. Більшість авторів, які розробляють загальні проблеми теорії держави і права, а також вивчають питання фінансової діяльності держави, розглядають фінансове право як самостійну галузь права. Інші автори вважають, що фінансове є частиною адміністративного права [9].

Адміністративне право дійсно має тісний зв'язок із фінансовим правом, яке регулює відносини, що складаються у процесі фінансово-бюджетної діяльності держави. Для регулювання цих відносин використовується адміністративно-правовий метод. Однак фінансове право визнається самостійною галуззю, оскільки до предмета адміністративного права включаються владні відносини управлінського характеру, а предмет фінансового права становлять владно-майнові відносини грошового характеру, які хоча і мають певну спорідненість із адміністративними відносинами, але регулюються із застосуванням особливих способів та прийомів, що у сукупності складають метод фінансово-правового регулювання. Інакше кажучи, адміністративне право регулює управлінські відносини в галузі фінансів, а фінансове – самі фінансові відносини як особливий різновид економічних відносин.

Не менш важливим є також питання відмежування фінансово-правової відповідальності від адміністративної. Переконливі аргументи в частині розмежування адміністративної та фінансово-правової відповідальності наводить

А. Й. Іванський, зокрема вченим зауважено, що фінансово-правова відповідальність настає тільки за порушення фінансових норм, які встановлюють правила поведінки суб'єктів фінансових правовідносин, захищають фінансові інтереси держави. Крім того, суб'єктами фінансово-правової відповідальності є підприємства, установи, організації, фізичні особи, але не фізичні (посадові) особи, які є суб'єктами дисциплінарної, адміністративної і кримінальної відповідальності.

Різними є механізми встановлення та обрахування фінансово-правових та адміністративних санкцій, а також різними є органи юрисдикційних повноважень щодо застосування зазначених санкцій. Процедури застосування фінансово-правових та адміністративних санкцій також несхожі. Фінансово-правові санкції застосовуються до колективного прибутку суб'єкта правопорушення, а адміністративні – до особистих доходів посадової особи. Застосування фінансово-правових санкцій тягне негативні для суб'єкта правопорушення наслідки не організаційного характеру, а тільки грошово-майнового тощо та має за мету, на відміну від адміністративних санкцій, не тільки покарання порушника фінансової дисципліни, але й компенсацію презумованої шкоди [2, с. 14].

Визнаючи фінансову відповідальність самостійним видом юридичної відповідальності, фахівці вказують на головну її особливість, яка полягає в тому, що крім штрафних санкцій вона передбачає і правовідновлювальні санкції, які стимулюють виконання фізичними та юридичними особами обов'язків, передбачених фінансовим (податковим) законодавством, а також забезпечують компенсацію шкоди, завданої державі в результаті їх протиправної поведінки, що є одним із факторів при визначенні розмірів фінансових санкцій [10, с. 132–133].

Головним аргументом при запереченні існування фінансової відповідальності як виду є посилання на ст. 92 Конституції, в якій згадуються чотири види юридичної відповідальності: цивільна, адміністративна, кримінальна та дисциплінарна, існування інших видів відповідальності, крім передбачених Конституцією на думку прибічників цієї позиції, неможливе [11]. Однак такий аргумент не вважають переконливим і самі прихильники «традиційних» видів відповідальності, стверджуючи, що подібне трактування цього положення Конституції є її звуженим тлумаченням, оскільки з нього зовсім не випливає, що перелік існуючих видів юридичної відповідальності є вичерпним [12]. У згаданій ст. 92 Конституції України (п. 22) зазначено, що виключно Законами України встановлюються засади цивільно-правової відповідальності, діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них. Таким чином, Конституцією визначено джерела права, якими можуть встановлюватися зазначені види відповідальності – виключно Закони. А засади фінансово-правової відповідальності можуть встановлюватися й іншими, в тому числі підзаконними нормативно-правовими актами.

Офіційна відповідь на це питання була надана у рішенні Конституційного суду України від 30 травня 2001 року № 7-рп/2001 (справа про відповідальність юридичних осіб) [13], в якому роз'яснюється, що положення пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України треба розуміти так, що ним безпосередньо не встановлюються види юридичної відповідальності.

Таким чином, інші види юридичної відповідальності, крім указаних у ст. 92 Конституції України, можна визначати залежно від юридичної природи відповідного правопорушення, за яке передбачена відповідальність, характеру шкоди, завданого ним, особливостей санкцій, які застосовуються до правопорушників, та від інших факторів.

У сфері фінансової діяльності можна виокремити наступні види правопорушень: податкові (порушення встановленого порядку взяття на облік (реєстрації) у сфері контролюючих органів (ст. 117 Податкового кодексу), бюджетні (включення недостовірних даних до бюджетних запитів (ст. 116 Бюджетного кодексу України), правопорушення у сфері валютного регулювання (здійснення операцій з валютними цінностями без одержання генеральної чи індивідуальної ліцензії Національного банку України) [14], правопорушення у сфері готівкового грошового обігу (порушення граничної суми розрахунків готівкою) [15] тощо.

Але лише у Податковому кодексі України міститься пряма вказівка на наявність фінансово-правової відповідальності як окремого виду юридичної відповідальності за порушення законів з питань оподаткування. Так, відповідно до п. 111.1. ст. 111 Податкового кодексу України за порушення законів з питань оподаткування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, застосовуються такі види юридичної відповідальності: фінансова, адміністративна, кримінальна [16].

Пріоритетність фіскальної функції фінансів обумовила особливу увагу законодавця до розвитку податкового законодавства. У порівнянні з іншими підгалуззями та інститутами фінансового права відносини відповідальності за порушення податкового законодавства найбільш детально регламентовані на законодавчому рівні. Тому не випадково саме Податковий кодекс України вперше визначив фінансову відповідальність як окремий вид юридичної відповідальності та врегулював механізм її застосування за порушення законів з питань оподаткування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на органи державної податкової служби і митні органи (контролюючі органи). Зі змісту ст. 111 Податкового кодексу України можна зробити висновок, що фінансова відповідальність також як кримінальна та адміністративна відповідальність не обмежується лише випадками порушення законів з питань оподаткування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, а має більш широкий об'єкт охорони, визначення якого виходить за межі регулювання Податкового кодексу [17].

Бюджетний кодекс України прямо не використовує термін «бюджетне правопорушення». Замість цього у ст. 121 Кодексу передбачено відповідальність за «порушення бюджетного законодавства», під яким відповідно до ст. 116 Бюджетного кодексу України розуміється порушення учасником бюджетного процесу встановлених цим Кодексом чи іншим бюджетним законодавством норм щодо складання, розгляду, затвердження, внесення змін, виконання бюджету та звітування про його виконання. У зв'язку з цим на увагу заслуговує зміст ст. 117 Кодексу, в якій вперше визначена система заходів впливу за порушення бюджетного законодавства [18].

Таким чином, питання фінансово-правової відповідальності у чинному законодавстві України врегульовані лише фрагментарно, що пояснюється диференціацією фінансового законодавства та відсутністю єдиного кодифікованого акта у цій сфері. На наш погляд, вирішити цю проблему можливо шляхом прийняття спеціального узагальнюючого закону, в якому доцільно закріпити єдине уніфіковане поняття фінансової відповідальності, визначивши її види та основні засади застосування.

Враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що на сьогодні існують об'єктивні передумови для виокремлення фінансово-правової відповідальності в самостійний вид юридичної відповідальності. Разом із тим подальші наукові дослідження в цій сфері потребують вироблення єдиного понятійного апарату фінансово-правової відповідальності з метою закріплення його у чинному законодавстві та практичного застосування.

Література

1. Дмитренко Е.С. Місце та роль фінансово-правової відповідальності у механізмі правового забезпечення фінансової безпеки України. *Фінансове право*. 2011. № 4. С. 39–42;
2. Іванський А.Й. Фінансово-правова відповідальність в сучасній Україні: теоретичне дослідження: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.07. 2009. 36 с.;
3. Хачатуров Р.Л., Липинский Д.А. Общая теория юридической ответственности: монография. СПб. : Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2007. 230 с.;
4. Юстус О. И. Финансово-правовая ответственность налогоплательщиков – организаций: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.12. Саратов, 1997. 179 с.;
5. Зимин А.В. Налоговая ответственность российских организаций : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.14. СПб., 2002. 187 с.;
6. Хабеев Т. Н. Понятие налоговых правонарушений и порядок применения ответственности за их совершение : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.14. М., 2005. 188 с.;
7. Хаменушко И.В. О правовой природе финансовых санкций. *Юридический мир*. 1997. № 1. С. 46–50;
8. Арзуманова Л.Л. Ответственность за нарушение бюджетного законодательства: проблемы совершенствования. *Фінансове право*. 2009. №4. С. 23–24;
9. Грачева Е.Ю., Соколова Э.Д. Финансовое право: учебное пособие; 2-е изд., испр. и доп. М.: Юриспруденция, 2000. 304 с.;
10. Демидов О.А. Напрямки підвищення відповідальності платників за своєчасність сплати податків. *Податкова політика в Україні та її нормативно-правове забезпечення*: зб. наук. праць за матеріалами науково практичної конференції, 1–2 грудня 2000 р. Ірпінь. Ч. 1. С. 132–133;
11. Гусак Н. Любая ли ответственность юрилицу к лицу? *Юридическая практика*. 1999. №15(97). С. 6;
12. Кротюк В., Іоффе А., Лук'янець Д. Фінансові санкції та адміністративна відповідальність: проблема співвідношення. *Право України*. 2000. №5. С. 31;
13. Рішення

Конституційного суду України у справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства «Всеукраїнський Акціонерний Банк» щодо офіційного тлумачення положень пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України, частин першої, третьої статті 2, частини першої статті 38 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про відповідальність юридичних осіб): рішення Конституційного суду України від 30 травня 2001 року № 7-рп/2001 // Офіційний вісник України. 2001. № 24 (29.06.2001). Ст. 1076; **14.** Про затвердження Положення про порядок надання банкам і філіям іноземних банків генеральних ліцензій на здійснення валютних операцій: Постанова Правління НБУ від 15.08.2011 № 281 // Офіційний вісник України від 30.09.2011. № 73. Ст. 2750; **15.** Про затвердження Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні: Постанова Правління НБУ від 29.12.2017 № 148 // Офіційний вісник України від 02.02.2018. № 10. Ст. 369; **16.** Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року №2755-VI // Відомості Верховної Ради України. 2011. №13–17. Ст. 112; **17.** Очкуренко С.В. Фінансово-правова відповідальність: проблеми теорії та застосування норм права // Часопис Академії адвокатури України. 2012. №3. С. 4; **18.** Бюджетний кодекс України від 8 лип. 2010 р. № 2456-VI // Відомості Верховної Ради України. 2010. №50–51. Ст. 572.